

JHWH – BÓG MIŁOSIERNY I ZAZDROSNY

Janusz Lemański
WT US – Koszalin

Imię Boga Izraela zostało objawione Mojżeszowi podczas spotkania na pustyni w kontekście jego misji wyprowadzenia Izraelitów z Egiptu (Wj 3,13-15). Pełną treść i znaczenie tego imienia Bóg wyjaśnił mu jednak dopiero podczas ponownego powołania, po kryzysie spowodowanym fiaskiem pierwszej wizyty u faraona (Wj 6,2-8)¹. Kontekst obu objawień wskazuje, że imię JHWH wyraża przede wszystkim charakter Boga Izraela, który jest wierny swoim obietnicom i zdeterminowany w ich realizacji, pomimo oporu ze strony faraona. Do zagadnienia imienia Bożego powraca się w Księdze Wyjścia jednak jeszcze raz w kontekście wydarzeń związanych z apostazją Izraela (Wj 32-34). Można więc sądzić, że autorzy biblijni wykorzystali okazję, aby – w sytuacji kiedy to już nie obcy władca czy naród, ale sam Izrael stanął na przeszkodzie w realizacji Bożych planów – dopowiedzieć coś na temat charakteru Boga JHWH.

Przedmiotem analizy w niniejszym artykule staną się trzy teksty (Wj 33,19; 34,6-7; 34,14) występujące w tym samym kontekście związanym z kultem złotego cielca, którego Izraelici dopuścili się u stóp góry Synaj.

1. KONTEKST LITERACKI Wj 33,19; 34,6-7; 34,14

Cała sekcja Wj 32-34 stanowi logiczną i tematyczną całość. Nie jest jednak oderwana od reszty kontekstu. Elementem podkreślającym ciągłość narracji jest motyw kamiennych tablic (Wj 24,12-18) przekazanych Mojżeszowi w Wj 31,18. Łączy on wydarzenia na górze Synaj, opisane w Wj

¹ Zagadnienie to analizuję w innym artykule, który ukaże się w *Studiach Koszalińsko-Kołobrzeskich* nr 12.

19-24, z tymi które będą rozgrywać się u stóp Synaju (Wj 32-34; zwł. 32,15-16). Rozbicie tych tablic – na widok złotego cielca i towarzyszących mu obrzędów (Wj 32,19) – oznacza formalne zerwanie dopiero co zawartego przymierza i potrzebę jego odnowienia.

Blok narracyjny z Wj 32-34 dzieli się na trzy zasadnicze części. Pierwsza z nich dotyczy apostazji i jej skutków (Wj 32,1-29). Pojawiające się w tej części i po niej fragmenty – opisują wstawiennictwo Mojżesza przed Bogiem na rzecz Izraela (Wj 32,7-14.30-35) – zapowiadają już drugą sekcję, w której dominującą rolę odgrywać będzie motyw Mojżesza proszącego za Izraelem. Postawa Mojżesza ostatecznie wyjedna narodowi wybranemu łaskę przebaczenia (Wj 33,1-34,9) i odnowienie przymierza (Wj 34,10-35). Wypowiedzi, które mają być zbadane znajdują się więc głównie w centralnej części tego bloku narracyjnego i są elementem dialogu Mojżesza z Bogiem. Dialogu będącego w istocie próbą wyjednania u JHWH jego ponownego zaangażowania się na rzecz Izraela i prośbą o przebaczenie. Jedynie fragment Wj 34,14 należy do ostatniej sekcji (Wj 34,10-35) poświęconej odnowieniu przymierza, u której podstaw znajduje się zbiór praw o charakterze kultowym nazywanym czasem „dekalogiem kultowym” lub częściej „prawem przywileju”² stanowiący kontekst bliższy dla w. 14.

2. JHWH JEST LITOŚCIWY (Wj 33,19)

W trakcie rozmowy Mojżesza z Bogiem, ten pierwszy nalega usilnie, aby Bóg zmienił zdanie i nie pozostawiał Izraela samego w drodze ku Ziemi Obiecanej (por. Wj 33,2-3). Kiedy wreszcie mu się to udaje (Wj 33,14), jakby nie będąc pewnym, co oznacza obietnica, że JHWH pójdzie z nim osobiście, Mojżesz powołuje się na deklarację Boga o Jego łaskawości wobec swojej osoby (por. Wj 33,12.13.16.16.17) i prosi, aby Bóg ukazał mu swą chwałę (Wj 33,18).

JHWH zgadza się na prośbę Mojżesza, jednak proponuje mu zupełnie odmienny sposób doświadczenia swojej obecności. Mojżesz, jak można się domyślać, pragnie zmysłowego doświadczenia tej obecności. Kontekst wska-

² E. Blum, *Das sog. „Privilegrecht“ in Exodus 34,11-26: Ein Fixpunkt der Komposition des Exodusbuches?*, w: M. Vervenne (red.), *Studies in the Book of Exodus* (BETL 126), Leuven 1996, s. 347-366; J. Halbe, *Das Privilegrecht Jahwes Ex 34,10-26* (FRLANT 114), Göttingen 1975; F.L. Hossfeld, *Das Privilegrecht Ex 34,11-26 in der Diskussion*, w: S. Beyerle i in. (red.), *Recht und Ethos im Alten Testament. Gestalt und Wirkung* (Fs. H. Seebass), Neukirchen-Vluyn 1999, s. 39-59.

zuje, że chce widzieć Boga tak, jak widzi się kogoś, kto ma materialną formę. JHWH, którego kult jest anikoniczny, nie objawia się jednak w taki sposób. Jeżeli już to czyni to poprzez swego anioła (por. Wj 3,1-6). Mojżeszowi jednak chodzi tym razem o coś więcej. Obecna scena wykazuje więc, że zmysłowo można jedynie doświadczyć Jego charakter, poznając go z czynów, których dokonuje na rzecz swego ludu. Niemożliwe jest natomiast oglądanie w dosłownym sensie Jego oblicza i przeżycie tego doświadczenia (w. 20). Nauka płynąca z tego dialogu jest jasna: człowiek może oglądać Boga tylko w sposób, w jaki sam Bóg mu to umożliwi. Przykładem tego jest jedyny w swoim rodzaju opis z Wj 24,9-11. Mojżesz i wybrani spośród Izraela – ze względu na wyjątkowość przymierza, które zostało zawarte – mogli patrzeć na Boga i kontemplować jego obecność. Pozostały lud, który nie przeżył tego doświadczenia³, zniecierpliwiony długą nieobecnością Mojżesza, wyobrażał sobie z kolei Boga pod postacią złotego cielca (Wj 32,1-6). Problem więc, że istnieje ograniczenie wynikające z faktu, iż JHWH jest nieogarniony i nieporównywalny do niczego, co podpada pod ludzkie zmysły. W języku Starego Testamentu tę sytuację oddaje doskonale słowo *Święty*.

Jeżeli nie doświadczenie zmysłowe, to co w zamian Bóg pozwoli „zobaczyć” Mojżeszowi? Czym jest „cała moja dobroć”, która ma przejść przed obliczem Mojżesza (w. 19a; w. 22: chwała) i umożliwić mu „poznanie” Boga? Zwrot „dobroć Boga” kładzie akcent bardziej na Jego atrybuty niż na jakąś fizyczną formę podpadającą pod zmysły. W Starym Testamencie oznacza ona często to, co JHWH uczynił na rzecz Izraela (Oz 3,5; Jr 31,12.14; Ps 27,13). Zwrot ten należy tu jednak rozważyć przede wszystkim w świetle tego, co Bóg powie o sobie w Wj 34,6-7. Chodzi bowiem o charakter Boga, na co wskazuje następna część wypowiedzi (w. 19b).

Deklaracja: „oznajmię imię JHWH przed tobą” oraz dwukrotne użycie formuły *idem per idem* to wyraźne odniesienie do objawienia imienia Bożego z Wj 3,14: „Jestem, który jestem”⁴. Można więc tę zapowiedź rozumieć także w sensie: „objawię się tobie w imieniu JHWH”⁵. Imię wyraża charakter Boga. W Wj 3,14; 6,2-8 opisywało ono Jego stałość w wypełnianiu złożonych obietnic i niezwykłą moc okazywaną wobec tych, którzy zechcą przeciwstawić się woli Bożej. Innymi słowy Bóg Izraela nie jest tylko przedmiotem kultu, ale Bogiem żywym i skutecznym, czego doświadczyć można poprzez Jego konkretne działanie na rzecz Izraela.

³ Postawa uczestników sceny z Wj 24,1; 24,9-11 nie jest tu brana pod uwagę.

⁴ G.S. Ogden, *Idem per Idem: Its Use and Meaning*, JSOT 53/1992, s. 107-120.

⁵ Tak C. Dohmen, *Exodus 19-40*, Freiburg – Basel – Wien 2004, s. 319.348.

Tym razem imię JHWH opisują dodatkowo dwa czasowniki: *chānan* (qal) – „okazywać łaskę”, „być łaskawym” oraz *rācham* (piel) – „być miłosiernym”. Pierwszy najczęściej pojawia się z Bogiem w roli podmiotu i wskazuje na jego dyspozycję lub konkretne działanie, mające na celu dobro człowieka⁶. Drugi bardzo często wyraża współczucie Boga względem swego ludu. Jeżeli jednak użyty jest z negacją, to opisuje także powagę winy zaciągniętej przez Izraelitów (por. Iz 27,11)⁷.

Wspomniana formuła *idem per idem*, w jakiej użyte są oba wyrazy, to specyficzny rodzaj paranomazji, w której pierwszy człon wypowiedzi precyzowany jest identycznym słowem w drugiej części wypowiedzi. Stosuje się ją w przypadkach, gdy coś jest nieokreślone i trudne do opisanie w jednoznaczny sposób⁸. Wielu badaczy sądzi, że jej dwukrotne użycie w badanym przez nas wierszu, sugeruje całkowitą wolność Boga w okazywaniu swej dobroci (por. Rz 9,15-18). Houtman⁹ jest jednak zdania, że konstrukcja bardziej podkreśla intensywność niż wolność w okazywaniu łaski i miłosierdzia. Druga propozycja lepiej wpisuje się w kontekst całej sekcji, co wykażemy w dalszej części artykułu. Jakkolwiek nie zrozumiemy dokładnie sensu samej formuły, intencja całej deklaracji jest jasna: JHWH jest łaskawy i miłosierny – te cechy Jego charakteru stanowią podstawę do odnowienia relacji z Izraelem.

3. MIŁOSIĘRDZIE PRZED SPRAWIEDLIWOŚCIĄ (Wj 34,5-7)?

Kiedy Mojżesz wykonał wszystkie instrukcje dotyczące przygotowania nowych tablic (Wj 34,1-4) i Bóg schodzi do niego w obłoku (por. Wj 19,9.11.20.23; 24,15-16.18) oraz objawia się mu w swoim imieniu JHWH (w. 5; por. Wj 33,19). Wszystko wskazuje więc na to, że trwają przygotowania do odnowienia przymierza zerwanego niemal w momencie jego zawarcia (por. Wj 24,12.13-18; 31,18), kiedy Mojżesz schodząc z kamiennymi tablicami z Synaju, na widok złotego cielca i bałwochwalczego kultu, rozbił je (Wj 32,19), a JHWH widząc permanentne skłonności do niewierności u „ludu o twardym karku” (por. Wj 32,7-10), podjął decyzję o wycofaniu się ze złożonych deklaracji. Przekonany ostatecznie przez Mojżesza (Wj 32,11-14.30-35; 33,1-23) godzi się jednak na odnowienie relacji przymierza z Izraelitami.

⁶ T. Fretheim, w: NIDOTTE, t. II, s. 203-206.

⁷ M. Butterworth, w: NIDOTTE III, s. 1095.

⁸ P. Joüon, T. Muraoka, *A Grammar of Biblical Hebrew. Part Three: Syntax*, Roma 1993, §158o.

⁹ C. Houtman, *Exodus*, t. III, Louven 2000, s. 702.

Problemu nie stanowi brak woli kontynuacji dzieła zbawienia przez Boga. Wynika on z faktu, że lud jest „twardego karku” Oznacza to, że jego charakter przejawia stałą i nieodwracalną tendencję do zdrady i jako taki stanowi permanentne zarzewie konfliktów z Bogiem. JHWH powiedział to już wyraźnie w Wj 33,2-3: „Poślę przed tobą posłańca i wypędzę Kananejczyka (...) zaprowadzę cię do ziemi (...), ale sam nie pójdę z tobą, aby cię nie unicestwić po drodze, ponieważ jesteś ludem o twardym karku”. Jeżeli teraz dał się przekonać Mojżeszowi, aby jednak pójść z tak usposobionym ludem (Wj 34,14) i mimo to go nie unicestwić przy kolejnych podobnych sytuacjach, musi też znaleźć sposób na zaradzenie tej stałej niezdolności Izraelitów do bycia wiernymi. Remedium na trudny charakter Izraela jest w charakterze Boga, o czym zaświadczyć ma Jego imię.

Styl wypowiedzi z ww. 6-7 jest dobrze znany w Starym Testamencie (Lb 14,18; Ne 9,17; Ps 86,15; 103,8.17; 145,8; Jr 32,18-19; Na 1,3; Jon 4,2; Jl 2,13). Jego echo pobrzmiewa też w perykopach z Pwt 5,9-10; 1 Krl 3,6; Lm 3,32; Dn 9,4¹⁰. Nie ma jasności co do pochodzenia idei wyrażonej w tych słowach. Większość badaczy sądzi jednak, że znana była ona na długo przed działalnością szkoły deuteronomistycznej¹¹. W obecnym miejscu ta dobrze znana formuła rozwinięta zostaje na podstawie kontekstu, w którym została umiejscowiona (por. Wj 3,14; 33,19.22-23). Warto zwrócić uwagę, że całe objawienie, o którym mowa jest w tym miejscu, pozbawione jest elementów wizualnych (por. Wj 19; 33,18-23). Nie pojawia się tu w ogóle słowo *widzieć*. Niejasne jest też do kogo odnoszą się słowa „i zatrzymał się tam z nim” (w. 5). Za Mojżeszem w roli podmiotu przemawia fakt, że to on miał stanąć przed Bogiem (Wj 33,21; 34,2). Dlatego chociaż nie ma żadnego sygnału, że na-

¹⁰ R.C. Dentan, *The Literary Affinities of Exodus XXXIV 6f*, VT 13/1963, s. 34-51; C. Dohmen, *Das Zelt ausserhalb des Lagers. Ex 33,7-11 zwischen Synchronie und Diachronie*, w: *Textarbeit* (Fs. P. Weimar; AOAT 294), Münster 2003, s. 157-169; M. Franz, *Der barmherzige und gnädige Gott. Die Gnadenrede vom Sinai (Exodus 34,6-7) und ihre Parallelen im Alten Testament und seine Umwelt* (BWANT 160), Stuttgart 2003; A. Michel, *Ist mit der „Gnadeformel“ von Ex 34,6(+7?) der Schlüssel zu einer Theologie des Alten Testaments gefunden?*, BN 118/2003, s. 110-123; J. Scharbert, *Formgeschichte und Exegese von Ex 34,6f und seiner Parallelen*, Bib 38/1957, s. 130-150; R. Scoralick, *Gottes Güte und Gottes Zorn. Die Gottesprädikationen in Ex 34,6f und ihre intertextuellen Beziehungen zum Zwölfprophetenbuch* (HBS 33), Freiburg 2002.

¹¹ Por. T.B. Dozeman, *Inner Biblical Interpretation of Yahweh's Gracious and Compassionate Character*, JBL 108/1989, s. 207-223; H. Spickermann, *„Barmherzig und gnädig ist der Herr...“*, ZAW 102/1990, s. 1-88.

stąpiła zmiana podmiotu, można przyjąć, że chodzi tu o wtrącenie (podobnie Wj 15,25a). Z drugiej strony przyjmując, że to Mojżesz miał czekać na Boga (Wj 34,2), równie dobrze podmiotem może być Bóg. Oba kolejne wiersze (ww. 6-7) są rozwinięciem tego co zostało powiedziane w w. 5.

Wypowiedzenie imienia Bożego łączy się tu z teofanijnym „przejsciem przed” Mojżeszem (por. 33,19.22-23). Akcent wyraźnie pada jednak nie na to, co się widzi, ale na to, co się słyszy¹². Podwójne zawołanie „JHWH, JHWH” (w. 6aB) jest różnie rozumiane¹³. Jedni sądzą, że wskazuje to mowę bezpośrednią. Inni twierdzą, że formuła akcentuje siłę wypowiedzi, a jeszcze inni, że – charakter Boga Izraela, będąc nawiązaniem do Wj 3,14-15 (Dohmen). Nie brak też takich, którzy traktują pierwsze imię jako podmiot dla czasownika *wolał* (Houtman). Dwie ostatnie propozycje są najbardziej prawdopodobne w obecnym kontekście. Przyjmujemy jednak sugestię o nawiązaniu do Wj 3,14-15. W istocie chodzi tu bowiem o uzupełnienie w stosunku do tego, co Mojżeszowi zostało dotąd powiedziane o Bogu Izraela. Mojżesz i Izraelici już doświadczyli, że JHWH jest Bogiem wiernym i wypełnia swoje zobowiązania. Jeżeli nie przeszkodził Mu w tym faraon (por. Wj 1-15), to nie przeszkodzi i trudny charakter Izraela. Skuteczność działania wobec narodu wybranego musi jednak przynieść inne efekty niż w przypadku faraona i Egipcjan, aby nie została naruszona dobra reputacja, jaką cieszy się JHWH (por. Wj 32,11-13). Dlatego teraz objawia On w całej pełni swoje oblicze Boga łaskawości i miłosierdzia, o czym mówił już w Wj 33,19. W obecnej wypowiedzi następuje rozwinięcie tej deklaracji. JHWH okazuje cierpliwość, bogactwo w miłosierdzie i wierność (w. 6). Cechy te podkreślają jeszcze bardziej to, że Bóg Izraela jest zdolny do współczucia. Gotowość do przebaczenia nie jest oznaką słabości i nie zaprzecza Jego sile, ale świadczy o dobroci charakteru (por. Ml 7,8; Ps 99,8). Jeżeli w Bogu jest coś niezmiennego – w jego stosunku do człowieka, to jest tym przede wszystkim jego miłość i konsekwencja w działaniu na rzecz zbawienia.

Wszystkie użyte powyżej określenia podsumowuje zwrot *nōsēl chesed* (w. 7a). JHWH „podtrzymuje/strzeże¹⁴ swego miłosierdzia” po tysięczne pokolenie. Brzmi to jak orędzie ewangeliczne, gdyż Bóg przebacza praktycznie każdy grzech, co akcentują pojawiające się tu trzy główne słowa na oznacze-

¹² Por. C. Houtman, *Exodus*, t. III, s. 706.

¹³ R. Scoralick, *JHWH, JHWH, ein gnädiger und barmherziger Gott... (Ex 34,6). Die Gottesprädikation aus Ex 34,6f in ihrem Kontext in Kapitel 32-34*, w: M. Köckert, E. Blum (red.), *Gottes Volk am Sinai*, Gütersloh 2001, s. 141-156.

¹⁴ Użyta tu forma imiesłowu wyraża kontynuowanie czynności.

nie grzechu: *’āwōn* – ‘niegodziwość/wina’, *peša’* – ‘przestępstwo’, *chattā’āh* – ‘grzech’. Stabilność charakteru Bożego otwartego i gotowego na przebaczenie nie oznacza, że Izrael uniknie kary. Jej groźba wcale nie odeszła i JHWH w stosownym czasie ją wyegzekwuje (w. 7b). Zestawienie: „łaska po tysięczne pokolenie (...) kara aż po trzecie i czwarte pokolenie” pokazuje, że pierwsza tendencja ma przewagę, ale nie ogranicza Bożej sprawiedliwości ani tym bardziej jej nie przekreśla. Podporządkowuje jedynie karę Bożemu miłosierdziu. Praktyczne konsekwencje tej zasady dobrze oddają słowa obietnicy złożonej Dawidowi: „Ja będę mu ojcem, a on będzie Mi synem, a jeżeli zawini, będę go karmił (...), lecz nie cofnę od niego mojej życzliwości” (2 Sm 7,14-15). Po szczególne przewinienia nigdy nie pozostaną bez korygującej i sprawiedliwej kary Bożej, jednak nigdy nie będzie ona oznaczała zerwania przymierza i wycofania się Boga z Jego planów wobec Izraela, a za jego pośrednictwem wobec całej ludzkości (por. Wj 19,3-8)¹⁵.

4. CZY ZAZDROŚĆ NIE ZAPRZECZA MIŁOSIERDZIU (WJ 34,14)?

Zaczyna się nowa sekcja, opisująca odnowienie przymierza (Wj 34,10). Doświadczenia nabyte w trakcie wydarzeń opisanych w Wj 32,1-34,9, powinny skłonić Izraelitów do refleksji. JHWH nie zgodzi się na żadne przejawy bałwochwalstwa. Warunkiem trwania w przymierzu z Bogiem jest zachowanie przywileju jedyności kultu JHWH, czemu służą przepisy wyszczególnione w Wj 34,11-26. Zapisane przez Mojżesza, stają się podstawą zawarcia przymierza (Wj 34,27).

Fundamentalne przesłanie całej sekcji rozbrzmiewa w ww. 13-14. Izrael musi zniszczyć miejsca i przedmioty kultów pogańskich (w. 13) i wystrzegać się oddawania czci obcym bogom (w. 14). Na początku w. 14, podobnie jak na początku w. 13, znajduje się przyimek *kî*, który można uznać za element łączący oba wiersze. W tym wypadku w. 14b, który jest głównym przedmiotem naszej analizy, stanowi uzasadnienie poprzedzającej go instrukcji z ww. 13-14a.

Wyłączność kultu JHWH (por. Wj 20,3-6) wiąże się z koniecznością usunięcia wszystkiego, co łączy się z kultem obcych bogów, aby nie spadły na Izraela nieszczęścia, o których mowa w Pwt 28,15-68. Wszystko to dlatego, że JHWH ma na imię „Zazdrosny” (*qannā’ šēmô*) i jest Bogiem zazdrosnym

¹⁵ Por. J. Lemański, *Partykularyzm Bożych wyborów drogą do uniwersalnego celu w świetle Pięcioksięgu*, VV 10/2006, s. 13-24.

(*‘ēl qannā’*; w. 14b; por. Pwt 4,24; 5,9; 6,15)¹⁶. Zazdrość nie oznacza tu oczywiście jakichś niskich uczuć. Jakkolwiek to właśnie zdolność do wyrażania uczuć, obecna w tej deklaracji, podkreśla w najwyższym stopniu osobowość Boga. Wiąże się ona ściśle z Jego świętością i to tak ściśle, że jest przejawem tej świętości¹⁷. Tym właśnie Bóg Izraela różni się od innych bogów, że łączy go z ludem, któremu patronuje, emocjonalna więź. JHWH nie jest bezdusznym administratorem przymierza, lecz Bogiem żywym i zaangażowanym uczuciowo na rzecz swego ludu. Przejmuje się tym, co Izrael robi ze swą przysięgą wierności i leży mu to głęboko na sercu. Wierność lub niewierność Izraela wobec tych uczuć i tej troski (por. Oz 2,4-25) sprawia, że objawia się On się bądź jako *‘ēl rachûm wechannûn* - „Bóg miłosierny i łaskawy” (Wj 34,6), bądź jako *‘ēl qannā’* - „Bóg zazdrosny”¹⁸. Oba oblicza Boga Izraela nie stanowią dla siebie nawzajem zaprzeczenia, a nawet nie są alternatywne. Zarówno bowiem miłosierdzie jak i zazdrość Boga wynikają z Jego troski o naród wybrany. Są przejawem determinacji w realizacji obietnic, których ostatecznym celem jest zbawienie wszystkich ludów na ziemi. Kiedy Izrael błądzi, Bóg ukazuje mu swą zazdrość, czyli troskę, a kiedy lud okazuje zrozumienie i żałuje za błędy, objawia mu swe miłosierdzie i litość.

WNIOSKI

Wypowiedzi dotyczące imienia Bożego, które pojawiają się w Wj 32-34 mają charakter uzupełniający w stosunku do objawienia imienia JHWH w Wj 3,13-15; 6,2-8. O ile samo imię wyraża charakter Boga Izraela, Jego niezmienność i konsekwencję w realizowaniu złożonych obietnic, o tyle dopowiedzenia z Wj 33,19; 34,5-7; 34,14 uzupełniają treść tego objawienia o podkreślenie stałej tendencji Boga do okazywania miłosierdzia. Kontekst bałwochwalczego kultu złotego cielca obnaża u Izraelitów ich niestałość charakteru, co stanowi w przyszłości poważne zagrożenie dla nich samych, gdyby Bóg zechciał egzekwować w takich sytuacjach jedynie swoją sprawiedliwość. Jest jednak w JHWH stała i silna tendencja do wybaczenia. Cel ostateczny, jakim jest nawrócenie wszystkich ludów za pośrednictwem Izra-

¹⁶ C. Dohmen, *“Eifersüchtiger ist sein Name” (Ex 34,14). Ursprung und Bedeutung der alttestamentlichen Rede von Gottes Eifersucht*, ThZ 46/1990, s. 289-304.

¹⁷ G. von Rad, *Teologia Starego Testamentu*, Warszawa 1986, s. 166.168.

¹⁸ Por. O. Kaiser, *Der Gott des Alten Testaments. Theologie des Alten Testaments*, t. I, Göttingen 1993, s. 314-315; W. Brueggemann, *Theology of the Old Testament*, Minneapolis 1997, s. 293.

ela, jest ważniejszy niż niedoskonałości samego Izraela. Miłosierdzie uzyskuje więc przewagę nad sprawiedliwością, ale jej nie przekreśla. Akcentuje natomiast, że kara egzekwowana przez JHWH, nigdy nie ma cech zemsty, ale jest korygującym aktem ojcowskiej troski wobec Izraela. JHWH jest jednocześnie miłosierny, sprawiedliwy i zazdrosny. Ukazuje to w całej pełni Jego osobowy charakter. Bóg Izraela nie jest statua, jak złoty cielec, ale Bogiem żywym i uczuciowo zaangażowanym w relacje ze swoim ludem. Pięknie opiszą to prorocy Izraela wykorzystując do tego bogatą metaforykę małżeńską (por. Oz 2,4-25; Jr 2,20-3,1).

Sommario

JHWH: un Dio misericordioso e geloso

Nell'articolo vengono analizzati i testi di Es 33,19; 34,6-7; 34,14, nei quali si parla della rivelazione del nome Divino. Tutti e tre si può capire come un'aggiunta riguardo i più famosi testi di Es 3,1-4,16 e 6,2-8. Se nei primi si parla soprattutto che il nome JHWH significa „essere fedele alle sue promesse”, allora nei testi elencati prima si cerca di sottolineare la benevolenza divina verso il popolo eletto. Dopo un episodio con il vitello d'oro Dio rivela la sua misericordia che prevale sulla sua giustizia. Questo è un rimedio per continuare il rapporto d'alleanza quando il popolo non riesce di essere fedele. Questo non significa un conflitto di entrambi i concetti, ma il fatto, che il secondo viene sottomesso al primo. JHWH castiga nei singoli momenti se è necessario, però questo non significa che si ritira dal suo impegno verso il popolo eletto in generale. Tale tendenza risulta proprio da un altro concetto rivelato da parte di Dio: la sua „gelosia”, che significa una continua attività per il bene di Israele.